

X.E.HÜSEYNOVA*e-mail: denizhuseyn86@mail.ru***Bakı Slavyan Universiteti**

(Bakı şəh., S.Rüstəm küç., 25)

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ DÖRD BACARIĞIN İNKİŞAFI VƏ LÜĞƏTDƏN İSTİFADƏ

*Açar sözlər: təhsil, lüğət, dil, bacarıq, öyrənmək.**Ключевые слова: учеба, словарь, язык, навык, изучения.**Key words: education, dictionary, language, skills, study.*

Hər bir fənnin tədrisi və mənimsənilməsi zamanı tələbələr ingilis dilini öyrənməkdə müxtəlif çətinliklər və problemlər yaşaya bilərlər. Bəzi zamanlar ingilis dilinin tələffüzü, qrammatikası, orfoqrafıyası və lüğət istifadəsində müxtəlif səhvlərə qarşılaşa bilərik. Təhsil alanın ana dili ilə digər xarici dil olan ingilis dilini öyrənmək və istifadə zamanı xüsusi çətinliklər yaradır buda ingilis dilinin öyrənilməsi və istifadəsində ana dilinin müdaxiləsi olduğu üçün şagirdin adətən ingilis dilinin tələffüzü, qrammatikası və lüğətində yol verdiyi səhvlər arasında əlaqələr yaranır. Tədris zamanı dilin mənimsənilməsində dinləyib-anlama və ingilis dilində danışmaq ölkədə gündəlik həyatda oxumaq və yazmaqdan daha çox istifadə olunan bacarıqlardandır. İngilis dilində danışmaq və dinləyib-anlama öyrənmələr üçün oxumaq və yazmaqdan daha çətin və daha əhəmiyyətli hesab edilir. Mətni oxuyarkən və yazarkən şagirdin gündəlik həyatda ingilis dilində dinləmək və danışmaqdan daha çox düşünmək üçün vaxtı olur. ESL/EFL öyrənən şəxslər həmçinin ingilis dili lüğətlərindən və digər lüğətlərə baxaraq ingilis dilində mətni oxuyarkən, yazarkən digər ingilis dili istinad olunan kitablarından istifadə edə bilərlər, digər tərəfdən bu isə ingilis dilində dinləmək və danışarkən mümkün olması daha çətin olur. Buna görə də ingilis dilində dinləyib-anlama və danışmaq oxumaq və yazmaqdan daha çətinidir. Gündəlik həyat üçün ingilis dili lüğəti daha çox vaxt tələb edir və xarici öyrənmələr tərəfindən ingilis dilinin qrammatikasına nisbətən daha çətinidir.

Lüğət tələbələrin hərtərəfli mənimsənilməsi üçün ingilis dilinin ən əhatəli və çətin aspektlərindən biridir. Onlar ilk növbədə praktiki real həyat ehtiyacları üçün ən çox istifadə olunan və buna görə də ən vacib ingilis dili lüğətini öyrənməyə diqqət edirlər. Çox mənalı ingilis dili sözləri və sinonimləri (oxşar mənalı sözlər) tələbələr üçün xüsusi çətinlik yaradır. İngilis dili lüğətini öyrənmək və istifadə etməkdə digər çətinliklərə sabit söz birləşmələri, fraza feli, idiomlar, atalar sözləri və lüğətin istifadəsində regional fərqlər də daxildir. İngilis dilli ölkələrdə ingilis dilinin istifadəsində orfoqrafiya, tələffüz, lüğət və qrammatika baxımından fərqlər vardır. İngilis dilinin istifadəsi tələbələr üçün rəsmi və qeyri-rəsmi də ola bilər. Rəsmi ingilis dili kütləvi informasiya vasitələrinin, təhsilin, biznesin, iqtisadiyyatın, ticarətin, texnologiyanın, elmin və s. dilidir. Qeyri-rəsmi ingilis dili danışmaq, qarşılıqlı və dialekt istifadəsini əhatə edir. Tələbələr üçün formal ingilis dili lüğətini mənimsənilməkdənsə, qeyri-rəsmi öyrənmək daha çətin hesab edirlər.

İngilis dilinin sinonimli lüğətləri ümumi ingilis dili lüğətləri ilə birlikdə real həyat vəziyyətlərində öyrənənin ehtiyacları üçün intensiv, hərtərəfli və məntiqi mənimsənilməsində əla vasitədir. Müxtəlif mövzularda geniş müəllimə ingilis dilini öyrənənlərin lüğət biliklərini genişləndirmək üçün başqa bir üsuldur. Dörd əsas dil bacarığından biri olan dinləmək bəlkə də ən mühümdür. Bunun səbəbi ən çox istifadə olunan bacarıqlardandır. Buna görə də, tələbələrə effektiv dinləmə bacarıqlarını öyrənmək və tətbiq etmək üçün kifayət qədər imkanların təmin edilməsi vacibdir. Bu, xüsusilə yeni başlayanlar üçün, lakin bütün səviyyələrdə öyrənmələr üçün hələ də vacib hesab edilir. Bu məqalə dinləmənin tədrisində düşünmək üçün bir

neçə ümumi prinsipi təqdim etməklə başlayır, daha sonra müvəffəqiyyətli başa düşmək üçün tələb olunan prosesləri və əlaqəli fəaliyyət növlərini araşdırır, təlimatda birləşmiş yanaşmanın əhəmiyyətini müzakirə edir və strategiyalara baxmaqla bitir. Öyrənənlər öz dinləmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək və müxtəlif dinləmə tapşırıqlarını həll etmək üçün istifadə edə bilirlər. Şagirdlərimizin dinləmə bacarıqlarını inkişaf etdirməyi düşünərkən, başlamaq üçün ilk yer sinifdə onlarla necə danışdığınızı nəzərə almaqdır. Mümkün qədər təbii danışiq tərzinizi qorumağa çalışın, lakin xüsusilə aşağı səviyyəli tələbələr üçün tempi yavaşlatmağı, lüğətinizi sadələşdirməyi, daha qısa və sadə cümlələrdən istifadə etməyi və bir qədər çox və daha uzun fasilələrdən istifadə etməyi düşünək.

Bir az zəif tələbələr üçün ingilis dilində şifahi cavab tələb etməyən bir çox dinləmə oyunları və fəaliyyətlərdən istifadə edilə bilər. Şagirdlər sadəcə olaraq "Simon deyir..." oyunundakı təlimatlara fiziki olaraq cavab verə və ya şəkil və ya obyekt seçmək və ya qrafiki tamamlamağı tələb edən fəaliyyəti tamamlaya bilirlər.

Dinləmə fəaliyyətlərində tələbələrə dinləmək üçün əsaslı səbəb vermək vacibdir. Dinləmək üçün daha orijinal məqsəd yaratmaq aktiv dinləməni təşviq edir. Buna tələbələrin mövzunu dinləmədən əvvəl mətnin ümumi mövzunu müzakirə etmələri və mətn vasitəsilə cavab verməyə ümid etdikləri sualların siyahısını yaratmaqla nail olmaq olar. Dinləmənin digər bacarıqlarla inteqrasiyası da daha aktiv və məqsədyönlü dinləməni təşviq etmək üçün faydalı bir yol ola bilər. Əgər tələbələr dinləməsi mətnindəki məzmunun sonrakı yazı tapşırığında istifadə olunacağını bilirlərsə, tələbələrin aktiv dinləmədən istifadə etmək üçün çox ani və real motivasiyası olur. Şagirdlərə sinifdə qoyduğumuz dinləmə tapşırıqlarının çoxu onlardan mətnin ən kiçik detallarına diqqət etmələrini xahiş edilir. Bununla belə, bu dinləmə növü həmişə onların sinifdən kənarında yerinə yetirməli olduqları real həyatda dinləmə növünü əks etdirmir. Mühazirədə dəqiq qeydlər aparmaq üçün tələb olunan dinləmə növü gündəlik söhbətdə tələb olunandan çox fərqlidir. Buna görə də, tələbələrə müxtəlif vəziyyətlər və tapşırıqlar üçün fərqli dinləmə üslublarını tətbiq etmək imkanını vermək faydalı hesab edilir.

Oxumada olduğu kimi, aşağıdan-yuxarıya və yuxarıdan-aşağıya işləmə dinləyib-anlamada mühüm rol oynayır. Müəllimlərin anlama ilə bağlı olan sualları, proqnozlaşdırma və ya siyahıya alma kimi yuxarıdan aşağıya yönəlmiş fəaliyyətlərə üstünlük verməsi istəyi ola bilər. Bununla belə, tələbələrin tələffüz, qrammatika və lüğət kimi dil xüsusiyyətlərinə diqqət yetirməyə imkan verən aşağıdan yuxarıya yönəldilmiş fəaliyyətlər də xüsusi diqqət tələb edir. Aşağıdan yuxarıya olunan tətbiqin dəyəri ondan ibarətdir ki, o, tələbələrin leksik və tələffüz xüsusiyyətlərini tanımaqla mətni daha asan qavramasına kömək edir. Bu səbəbdən, aşağıdan yuxarı dinləmə fəaliyyətləri xüsusilə aşağı səviyyəli öyrənənlər üçün uyğundur, çünki bu, onların dil diapazonunu yaratmağa kömək edir. Ardıcıl olaraq aşağıdan yuxarı fəaliyyətləri işlədərək, tələbələr zaman keçdikcə mühitə daxil olma kimi qəbul edilən mesajları tez və dəqiqliklə qəbul edirlər.

Dinləmə dil öyrənənlər üçün xüsusi problem yarada bilər, çünki onun tələb etdiyi linqvistik və koqnitiv və oxu mətnindən fərqli olaraq, tələbələrin məzmunu nəzər salmaq və izləmək etmək rahatlığı yoxdur. Nəticə etibarilə, bir çox öyrənənlər, xüsusən də zəif olanlar, dinləməni prosesini ağır hesab edir və dinləmə tapşırıqlarına inamsız yanaşırlar. Buna görə də, tələbələrə dinləmə tapşırıqlarının öhdəsindən daha inamla gəlməkdə kömək etmək üçün səliqəli yanaşma tövsiyə olunur. İskele, tələbələrə öyrənmə prosesində daha yaxşı başa düşməyə və daha çox müstəqilliyə doğru hərəkət etdirmək üçün nəzərdə tutulmuş müxtəlif tədris üsullarından istifadə təklif edir. Dinləmək üçün bu, kurs irəlilədikcə mətnlərin mürəkkəbliyini tədricən artırmazdan əvvəl tələbələrə daha sadə dinləmə mətnləri ilə tanış etməkdən ibarət ola bilər. O, həmçinin müəllimin anlayışı və ya prosesi başa düşməyi təmin etmək üçün bir neçə yolla təsvir və ya təsvirini cəlb edə bilər. Tələbələr həmçinin ilk bir neçə dərsdə kursda qarşılaşacaqları dinləmə tapşırıqlarının növləri ilə tanış ola bilirlər. Müəllimlərin dərslərdə tez-tez istifadə etdiyi dinləmə tapşırığını həll etməzdən əvvəl əsas və

ya çətin lüğətə nəzər salmaqdır. İskele, həmçinin müəllimləri dinləmə fəaliyyətinin məqsədini aydınlaşdırmağa, sadə və asan yerinə yetirilən istiqamətləri təmin etməyə və öyrənilənlərin əldə etmələri gözlənilən təlim məqsədlərindən xəbərdar olmasını təmin etməyə cəlb etməlidir. Şagirdlərə həm də cari dərslərin əvvəlki dərslərdə öyrənilən bilik və bacarıqlar əsasında necə qurulduğunu başa düşməyə kömək edilməlidir. Hər bir dinləmə dərsi şagirdlərin tapşırığı yerinə yetirmək üçün lazımı səviyyədə hazırlaşdıqları dinləmə öncəsi mərhələdən başlamalıdır. Əksər hallarda bu mərhələ üçün söz ehtiyatının əvvəlcədən öyrədilməsi çox vacibdir. Bundan əlavə, tələbələr kimin danışdığı və dinləmənin kontekstinin nə olduğu ilə tanış olmalıdırlar. Mətnin akademik mühazirə olduğunu bilmək, onun müştəri ilə səyahət agenti arasında telefon danışığı olduğunu bilməklə müqayisədə tələbələrin şüurunda fərqli gözləntilər yaradacaq. İlk dinləmədən əvvəl tələbələrin yerinə yetirmələri üçün aydın bir tapşırıq qoyulur. Məsələn, akademik mühazirə dinləyirsinizsə, tələbələrdən əsas fikri təqdim edən hər hansı bir dili və ya bir nöqtəni göstərən nümunələri qeyd etmələrini xahiş edilir. Bu, tələbələrə əşidəcəkləri dil və məlumat haqqında düzgün proqnozlar verməyə kömək edir və onlara dinləmək üçün aydın məqsəd verir.

Sadəcə bir dəfə audio treki əvvəldən axıra kimi səsləndirmək tələbələrə yaxşı xidmət göstərməyə bilər. Daha yaxşı yanaşma dinləmək və diqqəti mətnin müəyyən hissələrinə və ya xüsusiyyətlərinə yönəltmək üçün çoxsaylı imkanlar təqdim etməkdir. İlk dinləmə kimi audionu əvvəldən oxutmaq və ümumi və əsas səviyyəli suallara diqqət yetirmək faydalı ola bilər. İkinci dinləmə zamanı suallar daha konkret təfərrüatlara diqqət yetirə bilər. Dərslərin məqsədindən asılı olaraq, əsas sözlər və ya işarə dilinin istifadəsi kimi dil xüsusiyyətlərinə diqqət cəlb etmək üçün xüsusi bölmələrə diqqət yetirilə bilər. Bir çox dinləmə fəaliyyəti tələbələrdən mətndəki tarix və ya ad kimi xüsusi təfərrüatı başa düşdüklerini yoxlamağı xahiş edir. Bununla belə, bu, tələbələrin dinləmədən əldə edə biləcəklərinin çoxu məhəl qoymur. Şagirdləri kontekstə və ya natiqin emosiyalarına və motivasiyalarına diqqət yetirməyi tələb edən tapşırıqlara cəlb etmək daha dəyərli ola bilər. Misal olaraq bir nümunə qeyd edək: "Professor global istiləşmənin ən ciddi təsirinə nə olduğunu söylədi" "Müəllim niyə "ciddi" sözünü vurğuladı. Kontekstlə əlaqəli suallar tələbələrə standart anlama suallarının imkan verdiyindən daha dərin məna qatlarını öyrənməyə imkan verir. Yüksək səviyyədə dinləmə bacarığı nümayiş etdirən ingilis dilini öyrənənlər istifadə etdikləri strategiyalarla fərqlənə bilərlər. Strategiyaları sadəcə olaraq dinləyicinin dinləmə tapşırığına yanaşması və idarə etməsi kimi düşünmək olar. Dinləmə strategiyalarını iki sadə kateqoriyaya bölmək olar: Birincisi məlumatların başa düşülməsini və yaddaşda saxlanması və bərpa edilməsi üçün əlaqəli girişin işlənməsini əhatə edən koqnitiv strategiyalardır. İkincisi, koqnitiv strategiyaların seçilməsi və tətbiqi ilə bağlı şüurlu və ya şüuraltı düşüncəni əhatə edən meta-idrak strategiyalarıdır. Buraya tapşırığın tələblərinin qiymətləndirilməsi, birinin tapşırığı nə dərəcədə effektiv yerinə yetirdiyinə nəzarət, tapşırıqdan sonrakı performansın özünü qiymətləndirməsi və strategiyadan istifadənin effektivliyini qiymətləndirmək üçün özünü sınaqda daxil ola bilər.

Müəllimlər sinifdə tələbələrə dinləmə üçün meta-idrak strategiyalarını tətbiq etmək və inkişaf etdirmək imkanı verə bilərlər. Bunlardan birincisi planlaşdırmaqdır. Bu, tələbələrin daha müstəqil öyrənən olmasına kömək etdiyi üçün vacibdir. Planlaşdırma tələbələrə öyrənmə məqsədləri qoymağa və onlara çatmağın yollarını tapmağa təşviq edir. Bu məqsədlər iki geniş sahəyə - ümumi dinləmənin inkişafı və xüsusi dinləmə tapşırıqlarına diqqət yetirə bilər. Ümumi dinləmənin inkişafı məqsədləri mövzunun lüğət diapazonunu genişləndirmək və ya dinləmə mətnlərinin müxtəlif janrlarına artırmaq qədər sadə ola bilər. Xüsusi öyrənmə tapşırığının məqsədləri müzakirə, beyin fırtınası və ya dinləmə zamanı işarələrin dilinə diqqət yetirməklə mövzuya öncədən baxmaqdan ibarət ola bilər.

İkinci meta-idrak strategiyası, monitorinq və ya formativ qiymətləndirmə üçün üçün müəllimlər tələbələrə onların öyrənmə inkişafını ölçmək imkanı verə bilər. Ümumi dinləmənin inkişafı baxımından, tələbələr müəyyən meyarlara, məsələn, səriştəlilik şkalalarının təsviri

və ya sillabus öyrənmə nəticələrinə qarşı öz irəliləyişləri haqqında düşünməyə təşviq edilə bilər. Tələbələrə həmçinin tərəqqinin ölçülməsi üçün şəxsi təlim məqsədləri təyin etməkdə kömək oluna bilər. Monitorinq zamanı dinləmə tapşırığını yerinə yetirərkən tələbələr tərəfindən dinləyərkən onların başa düşülməsini yoxlamaq və ya mövzu lüğəti ilə tanış olmamaq kimi bir şey ola biləcək müəyyən anlama çətinliyinin mənbəyini müəyyən etməyə çalışmaq istifadə edilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Ağayev Ə. Yeni təlimin metod və texnologiyalarından istifadənin nəzəri və praktik məsələləri. ARTPI-nin elmi əsərləri, 2006, səh 132.
2. Qloballaşma və Azərbaycanda təhsilin aktual problemləri". Beynəlxalq Elmi-praktik konfransın materialları. Bakı, 2004.
3. Məmmədşadə M. "İngilis dilinin tədrisində kommunikativ metod", Bakı Universitetinin Xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası №4, Bakı, 2005.
4. Elley, Warwick. Conclusion: What have we Learned? International Journal of Educational Research 35, pp.237-246. 2001.
5. Krashen, Stephen. We acquire vocabulary and spelling by reading: Additional evidence for the input hypothesis. Modern Language Journal 73:4, pp.440-64. 1989.

Х.Э.Гусейнова

Развитие четырех навыков и использование словарного запаса при изучении английского языка

Резюме

В статье рассматривается развитие четырех навыков, чтения, письма, аудирования и разговорной речи, а также сложные вопросы, возникающие при обучении английскому языку. С какими трудностями чаще всего сталкиваются изучающие в английский язык. В статье также освещаются правила и преимущества использования словаря при обучении учащихся английскому языку. Использование словаря при обучении четырем навыкам может помочь вам развить те навыки.

Kh.E.Huseynova

Developing the four skills and using vocabulary in learning English

Summary

The article discusses the development of the four skills, the reading, writing, listening and speaking, as well as the complex issues that arise when teaching English languages. English learners which skills do most difficulties often in the learning. The article also highlights the rules and benefits of using a dictionary when learning English. Using a dictionary to teach the four skills can help you developing that skills.

Rəyçi: dos. A.X.İsayeva

Redaksiyaya daxil olub: 21.02.2022